

УДК 811.111'42:821-93:001
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2024-2-8>

ПРАГМАТИКА АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ДИТЯЧОГО НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ДИСКУРСУ

Черник М. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри германської філології
Сумський державний університет
вул. Харківська, 116, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-3666-0671
m.chernik@gf.sumdu.edu.ua*

Ключові слова: *прагматика,
дискурс, дитячий науково-
популярний дискурс,
мікропрагматика,
макропрагматика,
мегапрагматика.*

Статтю присвячено дослідженню прагматичних аспектів англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу, що являє собою синергію прагматичних характеристик літературного й науково-популярного дискурсів у контексті специфіки дитячого сприйняття та формування читацьких компетенцій. Визначено основні підходи до вивчення лінгвістичної прагматики як поліаспектного явища, представленого широким колом проблем, пов'язаних з усіма модусами існування мови. Виокремлено комунікативний, когнітивний і дискурсивний етапи розвитку лінгвістичної прагматики. Розглянуто мовленнєвий акт як одиницю прагматичного аналізу; наголошено на важливості фокусування як на комунікативній інтенції мовця, так і на інтенції слухача, на психологічному стані й соціальній та етнокультурній належності. Основну увагу зосереджено на аналізі реалізації прагматичних аспектів англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу на рівнях мікропрагматики, макропрагматики та мегапрагматики. Мікропрагматика розглянута з позиції зосередження на мовних одиницях, зокрема на суб'єктивному чиннику семантико-прагматичної структури лексичних і граматичних одиниць, а також на суб'єктивних аспектах реалізації референції, дейксису, анафори в англійськомовних дитячих науково-популярних виданнях. Макропрагматика проаналізована як суб'єктивний чинник, що стосується мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів, дискурсів, імплікацій та імплікатур, пресупозицій та модальності в досліджуваному дискурсі. Мегапрагматика в роботі висвітлена через категорії міжособистісної інтеракції з урахуванням прагматичних аспектів інтенціональності, стратегій і тактик спілкування; прагматичних аспектів комунікативної компетенції учасників спілкування; категорій із виразним виявом суб'єктивності: поглядом, емпатією та її фокусом; прагматичних аспектів принципів і максимум спілкування, прагматичних виявів риторичних чинників комунікації, а також таких засобів мовного коду, як реєстр, атмосфера і тональність спілкування.

PRAGMATICS OF ENGLISH CHILDREN'S POPULAR SCIENCE DISCOURSE

Chernyk M. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology*

Sumy State University

Kharkivska str., 116, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3666-0671

m.chernik@gf.sumdu.edu.ua

Key words: *pragmatics, discourse, children's popular science discourse, micropragmatics, macropragmatics, megapragmatics.*

The article deals with the pragmatic aspects of English children's popular science discourse, which is a synergy of pragmatic characteristics of literary and popular science discourses in the context of the specifics of children's perception and formation of reading competencies. The main approaches to the study of linguistic pragmatics as a multidimensional phenomenon represented by a wide range of problems related to all modes of language existence are determined. The communicative, cognitive and discursive stages of development of linguistic pragmatics are distinguished. The speech act as a unit of pragmatic analysis is considered; the importance of focusing on both the communicative intention of the speaker and the intention of the listener, on the psychological state and social and ethnocultural belonging is emphasised. The main attention is focused on the analysis of the realisation of pragmatic aspects of English children's popular science discourse at the levels of micropragmatics, macropragmatics and megapragmatics. Micropragmatics is considered from the point of view of focusing on linguistic units, in particular on the subjective factor of the semantic and pragmatic structure of lexical and grammatical units, as well as on the subjective aspects of the realisation of reference, deixis, anaphora in English children's popular science publications. Macropragmatics is analysed as a subjective factor related to speech acts, speech genres, discourses, implications and implicatures, presuppositions and modality in the studied discourse. Megapragmatics is covered in the work through the categories of interpersonal interaction, taking into account the pragmatic aspects of intentionality, strategies and tactics of communication; pragmatic aspects of the communicative competence of the participants in communication; categories with a clear manifestation of subjectivity: points of view, empathy and its focus; pragmatic aspects of the principles and maxims of communication, pragmatic manifestations of rhetorical factors of communication, as well as such means of the language code as register, atmosphere and tone of communication.

Постановка проблеми. Дитяча література як сукупність творів художнього й нехудожнього характеру, створених з урахуванням специфіки дитячого сприйняття та призначених для читання дітьми різних вікових категорій, у системі координат лінгвістичної парадигми є точкою відліку прагматичного спрямування на формування читацьких і світоглядних компетенцій у наймолодших читачів. Диференціація дитячої літератури за видами та жанрами потребує різних підходів до аналізу прагматичних векторів її функціонування. Прагматика англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу визначається синергією прагматичних аспектів реалі-

зації дитячого літературного й науково-популярного дискурсів.

Теоретичною основою дослідження є праці з прагматичної лінгвістики Ф. С. Бацевича, Л. Р. Безуглої, Г. І. Приходько, І. С. Шевченко, С. В. Соколовської. У вітчизняній лінгвістиці дослідники виявляють інтерес до особливостей актуалізації дитячої літератури (А. О. Цапів, Е. І. Огар, О. М. Папуша, В. В. Самойленко) та до специфіки реалізації науково-популярного дискурсу (С. Ф. Соколовська, Г. М. Сивокінь, Т. М. Корольова). Проте поза увагою дослідників лишаються аспекти прагматичної реалізації дитячих науково-популярних видань, які представлені

лише епізодично в межах загального вивчення дитячої літератури. Тому вважаємо за доцільне дослідити специфіку реалізації англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу в руслі сучасних лінгвістичних парадигм, спираючись на особливості поєднання рис науково-популярного й дитячого літературного дискурсів.

Метою статті є розгляд прагматичних аспектів реалізації англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) окреслити зміст поняття «прагматична лінгвістика»; 2) визначити особливості реалізації дитячого науково-популярного дискурсу на основі синергії дитячого літературного й науково-популярного дискурсів; 3) виокремити основні аспекти прагматики англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу.

Об'єктом дослідження є англійськомовні дитячі науково-популярні видання. Предмет дослідження становлять прагматичні аспекти їх реалізації в англійськомовному науково-популярному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістична прагматика в мовознавчій парадигмі є поліаспектним явищем, представленим широким колом проблем, пов'язаних з усіма модусами існування мови. Ф. С. Бацевич предметом лінгвістичної прагматики визначає «суб'єктивний чинник у мові, який охоплює як учасників спілкування та зв'язки між ними, так і суб'єктивні фактори в мові, як-от конотативні складники лексичних і граматичних засобів, що визначаються особистісними чинниками спілкування, регістрами, тональністю спілкування тощо» [Бацевич, 2011, с. 6, с. 12].

І. С. Шевченко одними з ключових аспектів актуалізації лінгвістичної прагматики називає визначення одиниці прагматичного аналізу – мовленнєвого акта та його моделювання у вигляді тріади локуція – іллокуція – перлокуція, а також наголошує на важливості фокусуватися не лише на комунікативній інтенції мовця, а й на інтенції слухача, а також на психологічному стані й соціальній та етнокультурній належності комунікантів [Шевченко, 2003].

Л. Р. Безугла розглядає лінгвістичну прагматику з погляду зору розширення принципу антропоцентризму й виокремлює комунікативний, когнітивний і дискурсивний етапи її розвитку. Комунікативний етап лінгвопрагматики зосереджується на мовленнєвих діях одного комуніканта. Когнітивний етап пов'язує з інтенціональними станами комуніканта, враховуючи взаємозв'язки між мовою, мисленням і мовленням, а також міждисциплінарні аспекти їх реалізації. На дискурсивному етапі аналізу лінгвопрагматики залучені великі соціальні групи комунікантів з урахуван-

ням їхньої когнітивної і мовленнєвої взаємодії в дискурсах різних типів [Безугла, 2003].

На сучасному етапі вивчення лінгвістичної прагматики з метою впорядкування підходів і систематизації широкого проблемного поля розрізняють рівні мікропрагматики, макропрагматики та мегапрагматики [Бацевич, 2009, с. 31]. Розглянемо основні аспекти реалізації прагматики англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу на рівнях мікропрагматики, макропрагматики та мегапрагматики.

На рівні мікропрагматики в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі вживання мовних одиниць зумовлене суб'єктивним чинником семантико-прагматичної структури лексичних і граматичних одиниць, пов'язаних із простотою викладу наукових фактів із метою легкого засвоєння інформації молодшими читачами. Суб'єктивні аспекти референції, дейксису й анафори в досліджуваному дискурсі репрезентуються притаманними дитячій картині світу концептами.

Референція в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі репрезентується залученням до дитячого науково-популярного дискурсу близьких і зрозумілих для дитячої аудиторії референтів; при цьому, попри спрямованість на відображення навколишньої дійсності з наукового погляду, досліджуваному дискурсу притаманне застосування об'єктів дійсності не лише з реального, а й уявного (модельного, алюзивного) світу, представлених казковими, міфічними, мультиплікаційними, кінематографічними та іншими ірреальними концептами [Селіванова, 2008, с. 77].

Дейктичні характеристики англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу спрямовані на полегшення сприйняття дитиною запропонованої інформації і максимальне залучення її до контексту через вживання вказівки на учасників мовленнєвого акта (e.g., *I, you, we, they*), ступінь віддаленості об'єкта висловлювання в часі (e.g., *now, then*) та просторі (e.g., *here, there*).

Анафора як засіб мікропрагматики через повтори звуків або слів на початку речень, віршованих рядків або строф в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі підкреслює певні ідеї, додає виразності, привертає увагу молодших читачів до запропонованої автором інформації, а також створює ритм і композицію тексту. Анафора може бути інтертекстуальною (утворюється за повторення фраз у межах одного видання, як-от у книжках Карен Катц *The Colors of Us* з повтореннями фрази *This is the color of...*, Сьюзан Верде *I Am Human: A Book of Empathy* з повторенням фрази *I am human. I make mistakes*) та екстратекстуальною (актуалізується в кількох книжках, пов'язаних авторством або тематикою,

наприклад, серія книжок Юваля Зоммера, усі значимі компоненти назв яких починаються на літеру *B*: *The Big Book of Bugs*, *The Big Book of Beasts*, *The Big Book of Birds*, *The Big Book of the Blue*, *The Big Book of Blooms*).

Рівень макропрагматики англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу зосереджений на суб'єктивному чиннику, пов'язаному з мовленнєвими актами, мовленнєвими жанрами, дискурсами, імплікаціями та імплікатурами, пресупозиціями й модальністю.

Мовленнєві акти у своїй структурі містять локуцію, іллокуцію та перлокуцію і представлені такими типами: репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви й декларативи [Searle, 1976]. В англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі репрезентативи, або асертиви, відповідають за істинність висловлювань і є основою для передання точної й достовірної наукової інформації. Директиви в досліджуваному дискурсі відповідають за спонукання адресата, тобто молодшого читача, до дії – так читач не лише сприймає інформацію через читання, а й засвоює нові знання через власні дії. Комісиви містять певні настанови на виконання дій або дотримання бажаної лінії поведінки в майбутньому – досягаються вони як через прямі заклики, так і через описані приклади позитивних дій або негативних наслідків їх невиконання. Експресиви користуються високою популярністю в дитячому науково-популярному дискурсі, оскільки здатні через вираження емоцій привертати увагу дітей і сприяти кращому запам'ятовуванню інформації. Декларативи засвідчують відповідність між пропозиційним змістом висловлювань у дитячих науково-популярних виданнях і реальністю через вживання фактичного матеріалу з достовірних джерел або коментарів авторитетних фахівців у галузі.

Мовленнєві жанри як тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі є носіями мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування в дитячому виданні, задумом автора з урахуванням особистості молодших читачів, а також контексту та ситуації спілкування між автором і дітьми. У лінгвістичних дослідженнях розглядають прості (первинні) та складні (вторинні) мовленнєві жанри – прості жанри позначені спонтанністю, адже утворюються в процесі безпосереднього спілкування (запитання, вибачення, прохання, бесіди, скарги тощо), складні жанри потребують попередньої підготовки й реалізуються в процесі культурної взаємодії між комунікантами (роман, драма, наукова доповідь, нарис тощо) [Компаній, 2016, с. 160].

Дискурс англійськомовних дитячих науково-популярних видань є результатом інтердискур-

сивного злиття науково-популярного й дитячого літературного дискурсів. Як поліаспектне явище, у літературі він представлений виданнями, покликаними репрезентувати навколишню дійсність і транслювати наукову інформацію в доступній формі для широкої дитячої аудиторії різних вікових, гендерних, культурних і соціальних категорій. Основними ознаками дитячого науково-популярного дискурсу є простота викладу інформації, детермінологізація наукових понять, референція до звичних для дитини концептів, пряма адресація і активна комунікація з дитиною-реципієнтом, а також застосування мультимодальних засобів творення текстів із залученням широкого спектра видів відчуття.

Імплікації та імплікатури в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі потребують допоміжних пояснень або натяків, адже небуквальні значення понять та ідей можуть бути складними для сприйняття дітей. Також іноді імплікатури в дитячій літературі можуть бути призначені для сприйняття дорослим читачем і містити соціально значимі або філософські ідеї.

Пресупозиції як одиниці ментально-лінгвальної діяльності учасників мовленнєвих актів у досліджуваному дискурсі визначаються рівнем фонових знань реципієнтів і передбачають знання або припущення мовця про те, що адресат розповіді дотичний до його концептуальної картини світу і здатний домислити або припустити неказанне, але те, що стосується розповіді [Петрушова, 2013, с. 93–94].

Модальність як функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності, в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі переважно реалізується репрезентацією реальної дійсності на основі фактів з навколишнього світу, але подавати її іноді можуть представники ірреальної дійсності, знайомі молодшим читачам. Так, у ролі оповідачів у дитячому науково-популярному дискурсі часто виступають представники тваринного світу та персонажі з казок, мультфільмів, фільмів тощо.

Мегапрагматика англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу вивчає відповідні категорії міжособистісної інтеракції з урахуванням прагматичних аспектів інтенціональності, стратегій і тактик спілкування; прагматичних аспектів комунікативної компетенції учасників спілкування; категорій із виразним виявом суб'єктивності: поглядом, емпатією та її фокусом; прагматичних аспектів принципів і максимум спілкування, а також прагматичних виявів риторичних чинників комунікації. Мегапрагматика також тяжіє до таких засобів мовного коду, як реєстр, атмосфера і тональність спілкування.

Інтенціональність, стратегії і тактики спілкування в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі спрямовані на виклад наукових знань у доступній для дітей формі й представлені такими складниками міжособистісної комунікації, як аргументація, мотивація, оцінка, вираження емоцій, міркування вголос, виправдання, спонування тощо.

Прагматичні аспекти комунікативної компетенції учасників спілкування в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі зосереджені на доступності передання інформації, яка забезпечує встановлення та підтримку контактів між комунікантами на основі знань, умінь і навичок ефективного спілкування з урахуванням вікової, гендерної, соціальної та культурної специфіки молодших читачів.

Категорії з виразним виявом суб'єктивності в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі враховують погляди, емпатію та її фокус і покликані максимально занурюватися в когнітивну картину світу дитини та передавати інформацію з фокусуванням на її вподобання й інтереси.

Прагматичні аспекти принципів і максимум спілкування в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі покликані формувати в молодших читачів навички ефективного спілкування й занурювати в умови, правила та конвенції, усталені в соціумі.

Прагматичні вияви риторичних чинників комунікації в англійськомовному дитячому науково-популярному дискурсі тяжіють до впливу на сприйняття інформації дітьми і спонування до самостійного розмірковування з метою кращого засвоєння інформації.

Регістр, атмосфера й тональність спілкування в досліджуваному дискурсі визначаються результатом злиття науково-популярного та дитячого літературного дискурсів, унаслідок чого ознаки науково-популярного дискурсу, для якого характерна чіткість і доступність викладу, доповнюються простотою і експресивністю, притаманними дитячій літературі.

Висновки. Прагматика англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу як результату синергії прагматичних характеристик літературного й науково-популярного дискурсів є поліаспектним явищем, представленим широким колом проблем, пов'язаних з усіма модусами існування мови. Аналіз реалізації прагматичних особливостей англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу на рівнях мікропрагматики, макропрагматики та мегапрагматики дав змогу здійснити цілісне дослідження й виокремити основні аспекти досліджуваного матеріалу. Перспективою подальших досліджень вважаємо аналіз когнітивних аспектів реалізації англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 29–37.
2. Бацевич Ф. С. Природність спілкування як лінгвопрагматична категорія. *Мовознавство*. 2011. № 1. С. 3–12.
3. Безугла Л. Р. Лінгвістична прагматика та дискурсивний аналіз. *Studia Philologica*. 2012. Вип. 1. С. 95–100.
4. Компаній О. Мовленнєвий жанр: лінгвостилістичний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 2. С. 157–164.
5. Коновалова О., Зінченко А. Прагматична адаптація сучасної дитячої літератури при перекладі на українську мову. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Розділ «Мовознавство». № 3–4. 2022. С. 85–95.
6. Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 15. С. 87–95.
7. Приходько Г. І., Приходченко О. О. Прагматика та семантика експресивів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. № 1. 2023. С. 65–69.
8. Самойленко В. В. Мовні особливості сучасного художнього дискурсу для дітей : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 – «Філологія». Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2023. 261 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
10. Соколовська С. В. Історія становлення лінгвістичної прагматики в зарубіжній і вітчизняній науці. *Studia philologica*. 2012. Вип. 1. С. 101–107.
11. Цапів А. О. Поетика простоти у художніх текстах для дітей. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 30 (69). № 1. Ч. 1. 2019. С. 106–110.

12. Шевченко І. С. Прагмалінгвістика: QUO VADIS? *Наук. вісник каф. ЮНЕСКО КНЛУ*. 2003. Вип. 7. С. 51–57.
13. Rozenfeld Július. Efficiency in Teaching English As a Foreign Language. / *In: Romanian Journal of English Studies: The Journal of West University of Timisoara*. ISSN 1584-3734. Roč. 14, č. 1 (2017), s. 132–140.
14. Searle J.R. (1976) *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

REFERENCES

1. Bacevych, F. (2009). Linhvistychna prahmatyka: sprobа obruntuvannia problemnoho pola i doslidnytskoi odynytsi [Linguistic Pragmatics: Attempt to Substantiate the Problematic Field and Research Unit]. *Movoznavstvo*, 1, 29–37.
2. Bacevych, F. (2011). Pryrodnist spilkuvannia yak linhvoprahmatychna katehoriia [Naturalness of Communication as a Linguistic-Pragmatic Category]. *Movoznavstvo*, 1, 3–12.
3. Bezuha, L.R. (2012). Linhvistychna prahmatyka ta diskursyvnyi analiz [Linguistic Pragmatics and Discursive Analysis]. *Studia Philologica*, 1, 95–100.
4. Kompaniy, O. (2016). Movlenniemyi zhanr: linhvostylistychnyi aspekt [Speech Genre: Linguistic-Stylistic Aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats Umankoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*, 2, 157–164.
5. Konovalova, O., Zinchenko, A. (2022). Prahmatychna adaptatsiia suchasnoi dytyachoi literatury pry perekladi na ukrainsku movu [Pragmatic Adaptation of Contemporary Children's Literature in Translation into Ukrainian]. *Suchasni doslidzhennia z inozyemnoi filolohii*, 3–4, 85–95.
6. Petrushova, N. (2013). Poniattia presupozytsii ta yii typolohiia u prahmalinhvistytsi [The Concept of Presupposition and Its Typology in Pragmalinguistics]. *Filolohichni nauky*, 15, 87–95.
7. Prykhodko, H.I., Prykhodchenko, O.O. (2023). Prahmatyka ta semantyka ekspresyviv [Pragmatics and Semantics of Expressives]. *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnogo Universytetu. Seriya "Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia"*, 1, 65–69.
8. Samoilenko, V.V. (2023). Movni osoblyvosti suchasnoho khudozhnoho dyskursu dlia dytyachoi audytorii [Linguistic Features of Contemporary Artistic Discourse for Children]. *Doctor's thesis*. Dnipro National University named after Oles Honchar, Dnipro. 261 p.
9. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Contemporary Linguistics: Trends and Problems]. Poltava: Dovkilliya-K. 712 p.
10. Sokolovska, S.V. (2012). Istoriia stanovlennia linhvistychnoi prahmatyky v zarubizhnii i vitchyzniani nauki [History of the Development of Linguistic Pragmatics in Foreign and Domestic Science]. *Studia Philologica*, 1, 101–107.
11. Tsapiv, A.O. (2019). Poetyka prostoji u khudozhnikh tekstakh dlia dytyachoi audiutorii [Poetics of Simplicity in Artistic Texts for Children]. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications*, 1, 106–110.
12. Shevchenko, I.S. (2003). Prahmalinhvistyka: QUO VADIS? [Pragmalinguistics: QUO VADIS?]. *Scientific Bulletin of the Department of UNESCO KNLU*, 7, 51–57.
13. Rozenfeld, J. (2017). Efficiency in Teaching English As a Foreign Language. *Romanian Journal of English Studies*, 14 (1), 132–140.
14. Searle, J.R. (1976). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.